

Szathmári István: A magyar helyesírás alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1995. (95 old.)

Éppen két éve annak, hogy Szathmári István professzor úr egy délelőtti belépve egyetemi szobám ajtaján, barátságos mosollyal átnyújtotta nekem a most ismertető kis könyvének egyik példányát. Az alábbi kedves ajánló sorokat írta a belső címlapra: „*Molnár Katinak, az ihletők egyikének, szíves köszöntéssel.* Bp., 1996. IV. 10. Szathmári István”. Abban a pillanatban természetesen túlzónak éreztem az „ihletők egyikének” címzést, de részletesen megismerkedvén a művel, ma már – minden szerénytelenség nélkül – tudni és érteni vélem, mire akart utalni tanár úr e kedves szavaival.

Az 1990–91-es tanév őszi félévében, negyedéves egyetemi hallgatóként lehettem ugyanis részese e kis könyv „születési előkészületeinek”, az ihlet pillanatainak. Szathmári tanár úr akkori-ban féléves évfolyamelőadást tartott „A magyar helyesírás” címmel, s bizony sokan látogattuk. Nemcsak azért, mert kötelező volt a kurzus végén kollokválni, s tanár úr igencsak szigorú vizsgáztató hírében állt (ez ma is így van), hanem azért is, mert a tőle hallottak szakmai értéke, alapossága, a téma kimerítő ismerete és ismertetése lenyűgöző volt. S volt még valami, ami hívogatta és ott tartotta a hallgatóságot: az ezeken az előadásokon – s későbbi szeminaristaként állíthatom, hogy Szathmári István valamennyi óráján is – uralkodó, a tudományt, tudást nemcsak mélyen átadni akaró, de ugyanakkor azt népszerűsíteni, még a a kötelezőt is megszerettetni vágyó és tudó(!) stílus. Ez az, amit sikerült megőriznie, átmentenie a szerzőnek, már amennyire ez egyáltalán lehetséges írásban, mégpedig nevezetesen a Szende Aladár által írt A magyar nyelv tankönyve középkolásoknak című könyv tematikus füzeteinek műfaji keretei között. (A sorozatban egyébként Szathmári Istvánnak egy másik kötete is napvilágot látott: Stílusról, stilisztikáról napjainkban. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1994, amelynek születési körülményei hasonlóak.)

Különös, s bevallom, nosztalgikus élmény volt tehát az egykori előadássorozatot – immár megszerkesztve, könyvformátumba rendezve – olvasni, s ezáltal persze újra hallgatni, újra átélni. Szinte megelevenedett bennem az előadás egy-egy pillanata. Egyik legkedvesebb emlékem például az a Szathmári Istvántól származó kedves-humoros, már-már szállóigeként továbbélő idézet, amelyet helyesírás szemináriumaimon azóta is nagy szeretettel idézgetek, s ha már minden érvem elfogyott amellett, hogy miért fontos és szükséges a helyesírással annyit vesződni, akkor utolsóként ez marad. „Egyszerűen gusztustalan, ha valaki nem tud helyesen írni!” Íme tehát e sorok írójának személyes indítéka. Utólag értesülni ugyanis arról, hogy egy egyetemi előadáson való aktív jelenlétemmel, diákos kíváncsisággal, kérdéseimmel szándéktalanul magam is részese voltam e mű születésének, valóban kellemes, jó érzéssel tölt el.

A személyes indítékon kívül természetesen objektív oka is van, hogy ismertetőt írok. Szathmári István könyvét ugyanis kiválóan lehet használni a helyesírás tanítása során, s nemcsak a középiskolában, ahová a sorozatszerkesztők eredetileg szánták, hanem az egyetemi helyesírásoktatásban is. Én magam ez utóbbit tettem s teszem, amióta csak megismertem a könyvet.

A magyar helyesírás köztudottan nem könnyű, s tanítása általában nem szokott a magyar-tanárok kedvence, szívügye lenni. Ez egyértelműen, sőt látványosan tapasztalható abból, hogy még a magyar szakos egyetemisták helyesírása is rengeteg kívánnivalót hagy maga után, s akkor még nagyon óvatosan fogalmaztam. Nem is beszélve azokról az egyébként „írástudó” vagy legalább magukat annak tartó emberekről, akiknek írásbeli megnyilvánulásait a helyesírási igénytelenség (a nyelvi-stilisztikairól ismét csak nem szólva) elképesztő mértékben jellemzi. Ezzel a ténnyel foglalkozásom révén „van szerencsém” nap mint nap találkozni, ugyanis nyelvi lektorként és korrektorként is dolgozom. Jól tudom, hogy ezzel a véleményemmel nem vagyok egyedül, s nemcsak korrektortársaim, de tanárkollegáim is hasonlóképpen vélekednek. Annak ellenére, hogy a magyar nyelvészeti szakirodalomban, illetve annak külön szakterületeként a helyesírási szakirodalomban egyre másra jelennek meg a jobbnál jobb helyesírási munkák, cikkek, tanulmányok, munkafüzetek,

feladatgyűjtemények, tanulmánykötetek, szöveggyűjtemények, tankönyvek – amelyek közé egyébként szépen illeszkedik Szathmári István könyve –, a helyzet szinte alig változik.

Mindebből következik, hogy a helyesírást tanítani sem könnyű. Legfőképpen a vele szemben – néha gyengébben, néha erősebben – megnyilvánuló ellenérzések, előítéletek miatt. Ugyanakkor szép feladat mindezek ellenére is megkedveltetni a tantárgyat, s javulást elérni, de legalább tudatos odafigyelést és igényességet kialakítani a hallgatókban egy-egy kurzus során.

A magyar helyesírást „szidalmazók” által leginkább hangoztatott kifogások szerint a magyar helyesírás szabályai bonyolultak, nem logikusak, nincs bennük rendszer, s ezért megtanulhatatlanok. Gyakran s több szempontból marasztalják el a helyesírás „Bibliájaként” használatos A magyar helyesírás szabályai című akadémiai kiadványt is. E helyütt sem lehetőség, sem szükség nincsen arra, hogy a szabályokkal és magával a szabályzattal szembeni kritikákat sorra vegyem, illetve azok jogoságát firtassam. Csupán egy szempontot emelnék ki, amelynek alapján még inkább és feltétlenül kiemelkedőnek tartom Szathmári István könyvét. Ez pedig a népszerűsítő szándék, illetve az a forma és stílus, amellyel e szándék meg is valósul, hála a szerző fentebb már említett személyes varázsának.

Nézzük, mit tesz ennek érdekében. Már a *Bevezetésben*, röviden utalva a magyar helyesírással szembeni negatív véleményekre, ő maga így fogalmazza meg a munka célját: „Tanulmányom legfőbb célja tehát, hogy helyesírásunk máig tartó logikus és következetes fejlődésének és így kialakult mai rendszerének a bemutatásával érthetőbbé, tudatosabbá és egyben szilárdabbá tegyem – elsősorban – a tanulók helyesírási gyakorlatát. Céлом az is, hogy éppen a tudományos háttér felvázolásával és megvilágításával a tanulók meg is szeressék ezt az alkalmazott nyelvésszeti tudományágot mind az elmélet, mind a gyakorlat oldaláról, azaz, hogy ne valami megtanulhatatlan nyűgöt lássanak benne, hanem logikusan felépülő rendszert.”

Ezekből a szavakból világosan érződik a szándék, és kihallható az az alaphang, amely mindvégig jellemzi a könyvet.

A szöveg felépítése követi azt az iránymutatást, amely a bevezetésben megfogalmazódott, vagyis hogy igyekszik felvázolni és megvilágítani a téma tudományos háttérét. A *helyesírás általános kérdéseit* tárgyaló első fejezet tisztázza a helyesírás fogalmát, bemutatja a helyesírás jelentőségét, a helyesírás és a norma összefüggéseit, megkülönbözteti a nyelvi és helyesírási norma fogalmát.

A második fejezet *A magyar helyesírás jellemzése* címet viseli. Ez a rész azért is érdemel külön figyelmet, mert részletesebb és körültekintőbb jellemzést ad a helyesírási szabályzatnál. A szabályzat igencsak elnagyoltan beszél arról, hogy mit jelent az, hogy helyesírásunk betűíró, latin betűs, hangjelölő és értelemtükröző. A tanítás során nem egyszer megbizonyosodhattam róla, hogy ezek a fogalmak a diákság körében magyarázatra szorulnak, egyáltalán nem olyan maguktól értetődőek, ahogyan azt a szabályzat kezeli, ám ismeretük és megértésük nélkül nem szabad belekezdeni a szabályok tanításába. A négy említett fogalom közül egyet, nevezetesen a magyar helyesírás értelemtükrözőtő funkcióját azért is emelem ki külön, mert ez már a témával való ismerkedés elején is kiválóan alkalmas arra, hogy segítségével megcáfoljuk a helyesírást nem túlságosan kedvelők érveit. Szathmári István szemléletes, jól megjegyezhető példái általában elég meggyőzőerővel bírnak.

A tudományos háttérnek mindig az egyik alapvető része az adott téma történeti vonatkozásainak bemutatása. A helyesírás-történet hosszú, részletes, aprólékos bemutatása egy ilyen jellegű műnek nem feladata, s Szathmári István nem is esik ebbe a hibába. Lényegretörően, röviden, éppen a szükséges mértékben és mélységben „meséli el” a magyar helyesírás alapelveinek kialakulását, világosan elkülönítve az egyes helyesírás-történeti korszakokat, azok főbb sajátosságait egészen napjainkig.

A harmadik – egyben legterjedelmesebb – fejezet természetesen a *magyar helyesírás szabályainak* bemutatása. A tárgyalás sorrendje majdnem teljes egészében követi a helyesírási szabályzatét, ám a jellemzés módja lényegesen eltérő. Mégpedig azért, mert ez a munka – céljából egyértelműen következően – igyekszik egyszerűbben, érthetőbben, ha tetszik, s a szóknak egyáltalán nem negatív értelmében: iskolásabban „tálatni” a szabályokat. A szabályzat sokszor már-már áttekinthe-

tetlenül bonyolult, néha kiemelt lényegét kiemelő és össze-

A többéves oktatás helyesírás két leginkább azon belül is a földrajzi sikerült része a könyvnek jól tanulható leírását s kicsit más bontásban, Nagy

Nagy szemléletes és szövegeket egybe- és különzet, amelyet kimásolva, a

A szövegben az egyes szabályzat megfelelő szabály

A *Helyesírásunk és a helyesírásnak mint az írás funkcióját körvonalazzuk. szerző vérbeli stílusza*

A zárófejezet helyesírás változásáról szól, felhívja a

A kötetet a benne

Nem állhatom meg

úrtól megismert – szerző pedig a Magyar Grammatika anyai nyelvünkben

valamennyivel jobbat is szólásnak igaz őszinte van a szóknak, és dolgoknak leírattásoknak, s mind kam (az én ítéletecském szer

Szathmári tanár írta őt s munkáját, de azt a p kább az szülte, hogy egy szóknak és dolgoknak nem hálá – az én ítéletecském szer

A napi- és hetilapok a Nyr. korábbi számaiban előzőekhez képest változó folyamatokra. A feldolgozott szemlébe, ezért reprezentatív szükséges statisztikai adatok nárképző Főiskola hallgatói

tetlenül bonyolult, néha kifejezetten nehéz, tömény, tudományos stílusú magyarázatai helyett itt a lényegét kiemelő és összefoglaló, példákkal könnyített szabáyleírásokat találunk.

A többéves oktatás és persze a mindennapi nyelvhasználat tapasztalatai alapján a magyar helyesírás két leginkább gondot okozó területe az egybe- és különírás, valamint a tulajdonnevek, azon belül is a földrajzi nevek helyesírása. Ez a két fejezet véleményem szerint a két leginkább sikerült része a könyvnek. Mindkét helyesírási szabálycsokornak letisztult, világos, jól érthető és jól tanulható leírását adja a szerző, s titka „csupán” annyi, hogy a szabályzat szövegét egyszerűsíti, s kicsit más bontásban, más – s hangsúlyozom, hogy logikusabb – rendszerezésben kínálja a témát.

Nagyon szemléletes áttekintést tesz lehetővé például az alárendelő szókapcsolatok és szóösszetételek egybe- és különírását példákkal is illusztráló, eredetileg Fábíán Páltól származó táblázat, amelyet kimásolva, a hallgatók kezébe adva jól lehet használni az oktatásban.

A szövegben az egyes szabályok tárgyalása során természetesen megtalálható a helyesírási szabályzat megfelelő szabálypontjaira és a vonatkozó szakirodalomra való utalás is.

A *Helyesírásunk és a stílus*, valamint a *Helyesírásunk és a szépirodalom* című fejezetek a helyesírásnak mint az írásbeli kifejezőmód részének a lehetséges stílusértékét, a stílusban betöltött funkcióját körvonalazzák, s bár mindezt csak vázlatosan tehetik, mégis érződik a szövegből a szerző vérbeli stilisztája.

A zárófejezet *helyesírásunk várható jövőjéről*, a nyelv, a nyelvhasználat s benne a helyesírás változásáról szól, felhívja a figyelmet a helyesírás területén elvégzendő néhány sürgető feladatra.

A kötetet a benne felhasznált és a helyesírás-tudományt nagyrészt lefedő irodalmak jegyzéke zárja.

Nem állhatom meg, hogy végül egy szívemnek igen kedves – annak idején szintén tanár úrtól megismert – szerző művéből ne idézzek pár gondolatot. A szerző Geleji Katona István, a mű pedig a Magyar Grammatikatska 1645-ből, annak is az olvasóhoz szóló ajánlása: „Ez fogatkozásokat anyai nyelvünkben szomorúan látván, ügyekeztem én is rajta egynéhányakval együtt hogy azt valamennyivel jobbadtskán excolálnám, és tsinogatnám, felkeresvén mind az írásnak, s mind a szólásnak igaz őszinte való módját, s nem is haszontalan ügyekezettel, Istennek hálá. Mert ugyan a szóknak, és dolgoknak nem csak héjokat koczogotván, hanem bélekre is béhatván azoknak mind leíratatásoknak, s mind kimondattatásoknak nem tsak szokási, hanem ugyan természetí módokat is (az én ítéletetském szerént) alkalmasint feltaláltam, és aszerént ez kis munkátskámot is írtam.”

Szathmári tanár úr bizonyára nem akarná, hogy szerénytelennek tűnően Gelejihez hasonlítsam őt s munkáját, de azt a párhuzamot talán megengedi nekem, hogy feltételezzem: az ő művét is leginkább az szülte, hogy egynéhányakkal együtt jó ideje szomorúan látja anyai nyelvünk fogatkozását. A szóknak és dolgoknak nemcsak héjokat koczogotván, hanem azoknak bélekre is béhatván – Istennek hálá – az én ítéletecském szerént nem haszontalan ügyekezettel írta kis könyvecskéjét.

Molnár Katalin

Nyelvművelő cikkek sajtószemléje 1981–1985

A napi- és hetilapok nyelvművelő cikkeit, közleményeit elemző összefoglalásunk folytatása a Nyr. korábbi számaiban megjelent szemléknek (teljes bibliográfiájukat l. Nyr. 1996: 108). Az előzőekhez képest változás, hogy ez alkalommal öt évet tekintünk át, így nagyobb rálátásunk van a folyamatokra. A feldolgozott 2135 cikk mindegyike természetesen nem kerülhetett bele a szemlébe, ezért reprezentatív válogatást készítettünk, a fejezetek élén és a táblázatban jelezve a szükséges statisztikai adatokat. Az anyaggyűjtést még 1988–90 között az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola hallgatói végezték.